

"מדינה אינה עושה שלום עם אזרחיה"

ד"ר איימן אגברייה מאתגר את מערכת החינוך בכלל ואת החינוך לשלום בפרט. החינוך לשלום צריך להיות חינוך לאזרחות חדשה; מערכת החינוך צריכה לאפשר לישראלים הפלסטינים לנהל את מערכת החינוך שלהם במסגרת משרד החינוך ובעזרתו

יורם הרפז

על הכורסה הירוקה שליר החלון המשקיף על עץ התפוזים בגינה. שנינו אוהבים להסתכל, לא לקטוף."

ומה עוד?

"הקמתי והרסתי כמה עמותות, רחפתי והכשלתי כמה יוזמות ומעל לכול, אני אופטימי ללא תקנה."

ד"ר אגברייה הוא מרצה לחינוך בפקולטה לחינוך של אוניברסיטת חיפה ועסוק מעל הראש בפעילות ציבורית שתכליתה לקדם את החברה הערבית במדינת ישראל ולא את החברה היהודית – מופת של אינטלקטואל מעורב. "בעוד שאיש אקדמיה יהודי עסוק בפרסומים ובקידום, אני מחויב לחברה שלי ופועל לטובתה באפיקים ציבוריים שונים", הוא אומר ומניח על השולחן בבית הקפה באום אל-פחם שבו אנו יושבים כמה חוברות שעוסקות (בערבית, עברית ואנגלית)

"ר איימן אגברייה נולד באום אל-פחם לפני 43 שנים. בבית הספר התיכון האורתודוקסי בחיפה שבו למד התאהב בשירה, ולימים

T

נעשה משורר ופרסם כמה קובצי שירה, אך השקיע בעיקר במקצועות הריאליים (חמש יחידות בכולם) כדי לרצות את הסביבה. באוניברסיטה העברית בירושלים הוא השלים תואר ראשון ושני בספרות אנגלית, בפסיכולוגיה ובקרימינולוגיה. את הדוקטורט, שעסק בגלובליזציה וחינוך, עשה באוניברסיטת פנסילבניה בארצות הברית. "כיום", הוא אומר, "אני גר באום אל-פחם עם אשתי, שותפתי לחיים ומתחרה נחושה

בהיבטים שונים של חיי החברה הערבית בישראל. "לחברות האלה אין ערך אקדמי רב והן לא יקדמו אותי באוניברסיטה, אך יש להן, אני מקווה, ערך חברתי והן יקדמו במשהו את החברה הפלסטינית בישראל."

ד"ר אגברייה אכן מאתגר את החברה היהודית בישראל עם היוזמות החברתיות שלו – לאחרונה הקים את המועצה הפדגוגית הערבית – ועם רפוס ותוכן השיחה שהוא

איימן אגבריה באום אל-פחם. "החינוך הישראלי-יהודי צריך לעסוק בחינוך נגד גזענות ובחינוך לערכים אזרחיים משותפים" צילום: רפי קוץ

מנהל אתה. אגבריה, כמו חבריו באליטה האינטלקטואלית הערבית בישראל, אינו מאפשר לרוב היהודי במדינת ישראל לשקוע בניגוחות בטוחה ומטמטמת של "רוב". הוא שואל שאלות ומשיב תשובות שמאלצות את הרוב לחשוב מחדש על כמה מהנחות יסוד שלו. למשל על החינוך לשלום. מה דעתך על החינוך לשלום המתנהל פה ושם במערכת החינוך?

החינוך הישראלי-יהודי אינו צריך לעסוק בחינוך לשלום, אלא בחינוך נגד גזענות ובחינוך לערכים אזרחיים משותפים. מדינה אינה עושה שלום עם אזרחיה. מדינה שעושה חינוך לשלום עם אזרחיה מניחה שהיא במצב מלחמה אתם. המדינה אינה עושה חינוך לשלום וגם לא חינוך נגד גזענות ובעד אזרחות משותפת. רוב היוזמות באות מעמותות,

קרנות ו"משוגעים לדבר". אני מבין את הצורך של הגופים והאנשים הללו לעסוק בחינוך לשלום, ואף מכבד אותו. אני בהחלט מעריך את הצורך של השמאל הליברלי היהודי לעסוק בכך. התפתחה תעשייה שלמה של חינוך לשלום וזה בסדר. מה לא בסדר? למשל, שרוב הארגונים האלה, שעוסקים בחינוך לשלום, לאזרחות, לשוויון, לשותפות

בין המיעוט הערבי לבין המדינה, אלא גם ובעיקר בין המיעוט הערבי לחברה. מטרתו של החינוך לאזרחות צריכה להיות הפרדת החברה היהודית והערבית מהמדינה – להעמיד מול המדינה במרחק שווה את שתי החברות הללו.

אז העניין הוא חינוך לאזרחות, לא חינוך לשלום.

כן, וחינוך לאזרחות חייב להיות אנטי-גזעני, חינוך לערכים אזרחיים משותפים. כלומר, גם אם היהודים והערבים חלוקים בנוגע לאופייה היהודי של המדינה, הם יכולים וצריכים לפתח תרבות אזרחית משותפת. תרבות כזאת אינה נגזרת מן המדינה וממוקדת בה. אין לצמצם את החינוך לאזרחות לזיקה למדינה – הכרת מוסדות המדינה, ההליכים הדמוקרטיים, הזכויות והחובות, כפי שמקובל בשיעורי אזרחות. יש ללכת אל תפיסה עבה יותר של חינוך לאזרחות, ולהתרכז ביחס שבין רוב למיעוט, בין החברה היהודית לחברה הערבית. יש לחנך ליחסים של אמון ושל כבוד הדדי ולחזור לכינון הסדרים חברתיים בין שתי החברות. החינוך לאזרחות חייב לדבר בשפה יותר חברתית, יותר קהילתית ויותר ערכית כדי ליצור מחנה אזרחי משותף של יהודים וערבים.

בכל זאת, מה רע בחינוך לשלום שמלמד יהודים ופלסטינים להתייחס בהבנה לנרטיב הלאומי של הצד השני?

אין רע, רק צריכה להיות אמירה הדדית בעניין זה: לא רק איך ומה אנחנו נלמד על הנרטיב של היהודים, אלא גם איך ומה היהודים ילמדו על הנרטיב שלנו ושל עצמם. בדרך כלל ההיסטוריה היהודית מועברת – הן ליהודים והן לערבים – דרך המסגרת המצמצמת ולעיתים המעוותת של הציונות. הגרסה הציונית של ההיסטוריה היהודית המופקת עבור התלמיד הערבי – וגם עבור התלמיד היהודי – מתעלמת מהקולות המגוונים, ובטח מהקולות הביקורתיים, בתוך ההיסטוריוגרפיה הציונית והפוסט-ציונית. לתלמיד הפלסטיני חשוב ללמוד את הציונות, אך לא בגרסת "ציונות לערבים" שמטרתה לשכנע אותו שעוללות העבר מוצדקים ואף מיטיבים אתו.

ומה בנוגע לטיפול חינוכי בדעות קדומות?

אין ספק שחשוב לטפל בדעות קדומות, אך לא בצורה המקובלת. דעות קדומות צומחות על רקע תפיסה מהותנית של זהות

הסכמי החזון שהזכרת [ארבעה מסמכים שבמה ארגונים ערביים פרסמו בשנים 2006–2007, ועסקו בשינוי מעמדו של המיעוט הפלסטיני בישראל באמצעות שינוי אופייה היהודי-בלעדי של המדינה] עוררו בהלה רצינית בקרב הרוב היהודי.

סמכי החזון הם המסמכים הכי ישראליים שנכתבו אי פעם על ידי פלסטינים. המסמכים אמנם מאתגרים את גבולות האזרחות הישראלית, אך יש בהם גם מסר של פיוס, דו־קיום, הידבקות למסגרת האזרחות הישראלית וקבלת אחריות לבעיות של החברה הערבית. המסמכים משקפים את תחילת המעבר של החברה הערבית מפוליטיקה של האשמה לפוליטיקה של אחריות.

המסמכים מאתגרים את אופייה היהודי של המדינה.

חשוב להדגיש: ההתנגדות של החברה הערבית לאופי היהודי של המדינה איננה התנגדות לאופי היהודי של חברת הרוב היהודית, אלא התנגדות לבלעדיות היהודית על המדינה ולהדרה שהיא מייצרת. רק מעטים בחברה הערבית מתנגדים לאופי היהודי של המדינה כאשר הוא נגזר מאופייה היהודי של חברת הרוב. לעומת זאת רבים מתנגדים לניכוס היהודי המלא של המדינה, מה שמייצר אי-שוויון והכחשה של האופי הפלסטיני של המיעוט. קריאה שקולה יותר מצד יהודים במסמכים האלה הייתה מפחיתה את החרדה, אולי מעוררת תקווה.

יש כאן חרדה גדולה מניירות ומחשבות של ערבים.

מלבד העובדה הידועה שמנהיגי המדינה מטפחים את החרדה הזאת, המאפשרת להם לשלוט טוב יותר באזרחים הערבים ובאזרחים היהודים, אני חושב שגם החברה הערבית אחראית לחרדה הבלתי מוצדקת הזאת. החברה הערבית לא פיתחה כלים יעילים לדיבור עם החברה היהודית. החברה הערבית מיקדה את מאבקה במדינה. היא דרשה ממנה, ובצדק, שוויון, הכרה, שותפות ואיכות חיים ואיבדה תוך כדי את היכולת לדבר ישירות אל הציבור היהודי, אל קהילות ויחידים. גם החברה היהודית אינה מדברת ישירות עם הציבור הערבי ומפקירה אותו לידי המדינה. לכן הציבור הערבי מתקשה להבחין בין אסטרטגיות השליטה של המדינה לבין החברה האזרחית היהודית. דרוש שינוי מהותי, דרוש חינוך לאזרחות שיגשר לא רק

וכו' אינם שוויוניים בהרכב הארגוני והאנושי שלהם ביחס לערבים. הערבי הוא מבחינתם לקוח של התכניות שהם מייצרים, אבל לא שותף בניהול ובקביעת המדיניות שלהם. באופן כזה רוב הארגונים החברתיים והחינוכיים משכפלים את יחסי הכוח הקיימים בחוץ. ארגונים שאינם שוויוניים לא יכולים לקדם שוויון. עליהם לעבור שינוי ארגוני פנימי. כאשר מומינים אותי להשתתף במפגשי יהודים-ערבים, דבר שאני ממעט לעשות, אני תמיד שואל את המארגנים על מצב הייצוג הערבי אצלם. כמובן, הבעיה היא לא רק ייצוג של ערבים בתפקידי מפתח, אלא גם במה מתעסקים ועל מה מדברים. אישית אני מנסה להימנע מהשתתפות במפגשים ובתכניות של ארגונים שאין בהם ייצוג הולם ומשמעותי לחברה הערבית, לתרבות ולשפה שלה.

יש, למרות הביקורת שלך, תכניות של חינוך לשלום שתלמידים ערבים משתתפים בהן. מה השפעתן של התכניות האלה עליהם?

לא חקרתי את העניין הזה, אך באופן עקרוני לתכניות הללו יש חשיבות רבה, ולא משום שהן מפייסות את התלמידים הפלסטינים בישראל או עושות מהם "רוצים שלום", אלא משום שהן מאפשרות להם לתת ביטוי לזהות שלהם, לעסוק בזהות הפלסטינית, שמערכת החינוך הרשמית מתעלמת ממנה.

מבחינת החינוך לשלום עצמו, החינוך לשלום בחברה הערבית בישראל מיותר.

כן, בוודאי. רוב החברה הפלסטינית בישראל, רוב הזרמים המרכזיים בה והאליטות האינטלקטואליות, הפוליטיות והכלכליות שלה רוצים לחיות בשלום עם הרוב היהודי. זה לא אומר שהם לא ביקורתיים כלפי המדיניות הישראלית או מסכימים עם אופייה היהודי של המדינה. החברה הערבית בישראל, כפי שמשתקף במסמכי החזון שפורסמו בשנים האחרונות מטעם גופים מרכזיים בה, רואה בהקמתה של מדינת ישראל תהליך קולוניאליסטי שגרם ל"נכבה" של העם הפלסטיני, אבל בד בבד היא מכירה בכך שהארץ הזאת היא מולדת משותפת לערבים ויהודים ויש למצוא הסדר חברתי ופוליטי לחיים משותפים. הקולוניאליזם היהודי התבנית והוא כאן לדרורות. עכשיו צריך למצוא דרך לחיות ביחד בבית הזה. זו אמירה רדיקלית למדי בתוך הציבור הפלסטיני במדינה ומחוצה לה.

זו פרשנות מוטעית ביסודה. האסלאם הוא דת שחותרת למגע ישיר עם היום יום, דת שאינה מקיימת הבחנה בין חול לקודש, בין המדיני לדתי, בין מה לאלוהים ומה לקיסר. מכאן נובע הצורך בפרשנות מתמדת כדי להבין "מה אלוהים רוצה מאתנו". אם נטען שאנחנו מבינים באופן מוחלט את רצונו של אלוהים, נטען שאנחנו יכולים להכיל את בינתו האיך סופית של האל בבינתנו הסופית והמוגבלת. לכן תהליך הפרשנות האנושי הוא פרויקט מתמשך ופתוח.

עם זאת הקול הביקורתי, ההומניסטי, שמעמיד את האדם במרכז החוויה הדתית, שהתפתח בתור הזהב של האסלאם הלך ורעך, לצערי, וצריך לשקם אותו. וזה אפשרי כי יש מסורת הומניסטית וביקורתית באסלאם. אין דבר ביקורתי יותר מאשר לסנן את דברי הנביא מוחמד ומעשיו ולסווג אותם על פי המהימנות של האנשים שסיפרו אותם, כפי שעשו מוסלם, אל-בוכארי, אבן-חנבל ורבים אחרים שביקשו להגיע לאמת "מדעית" ביחס לנביא. אין דבר ביקורתי יותר מהערעור של אלימועתזלה על טבעו של הקוראן כאמת נצחית בלשונו של אלוהים. אין דבר ביקורתי יותר מהוויכוח המעמיק המתקיים באסלאם על התכונות של אלוהים, רצונו החופשי של האדם, אופי המשטר המדיני ועוד. אין כמעט דבר באסלאם שאין עליו מחלוקת תאולוגית או משפטית.

המוסלמים יודעים את זה?

מדינות המשטרה הערביות ומערכות החינוך שלהן גייסו את האסלאם להשגת לגיטימציה לשלטונן ולכן הן מגישות למוסלמים גרסה כללית, רזה, איפוליטית ולא ביקורתית של האסלאם. הגרסה הזאת מתעלמת מהמסורת העשירה של ויכוחים פילוסופיים ומהברלי השקפה בין זרמים שונים וקבוצות באסלאם וחונקת כל חשיבה ביקורתית. לכן חשוב כל כך לתבוע מחדש את הקול הביקורתי של אבן רושד, של אבן חלדון, של אברוחיאן אלתוהידי ושל רבים אחרים.

אנחנו יושבים בבית הקפה החמים הזה ועל מסך הטלוויזיה על הקיר מראה אליג'זירה את הפגנות ההמונים במצרים. אולי נוצרת בימים אלה הזדמנות היסטורית לשקם את המסורת הביקורתית באסלאם ולהזק את האסלאם הרפורמיסטי?

לא פלא שהמהפכות האחרונות בעולם הערבי התחילו בתוניסיה ובמצרים, שבהן יש מסורת ארוכה של אסלאם רפורמיסטי עוד

זהו קונספט מערבי. האם הוא קיים בחברה הערבית-מוסלמית?

אני מטיל ספק בקביעה הזאת. היסוד הביקורתי אינו מרכזי בתכניות של חינוך לשלום. היסוד המרכזי בהן הוא יצירת אמפתיה ל"אחר", קבלה שלו, הכרה בו. לחינוך לשלום יש אופי פייסני; הוא לא רוצה להסתכן ביצירת "אנטגוניזם" שחשיבה

אישית ולאומית, כלומר תפיסה המניחה תכונה יסודית וקבועה של "ערביות" או "יהודיות" שמפיקה התנהגויות ואפיונים טיפוסיים. במקום יחס מהותני לזהות, יש לטפח יחס ביקורתי אליה, שעיקרו זהות כמודל מנטלי פתוח ומשתנה, אך גם חותר ליציבות ולמסגור. זאת גישה אחרת לזהות – זהות כאסטרטגיה ולא רק כאידאל.

יהודי באשר הוא יהודי רואה עצמו עליון על כל ערבי באשר הוא ערבי. כל יהודי רואה עצמו כחכם והגון יותר מכל ערבי. 'אם אתה ערבי, אז אני מבין יותר ממך'. כלומר, יש כאן ריבוד אנכי שמייצר ערך אחר ליהודי ולערבי

התלמיד הערבי בישראל סובל משלושה נתקים: נתק מתרבותו האסלאמית הביקורתית וההומניסטית; נתק מיסודות החשיבה של המודרנה המערבית (הוא מכיר רק את הפן הצרכני שלה); ונתק מהתרבות הישראלית

החברה הערבית לא פיתחה כלים יעילים לדיבור עם החברה היהודית. החברה הערבית מיקדה את מאבקה במדינה. היא דרשה ממנה, ובצדק, שוויון, הכרה, שותפות ואיכות חיים ואיבדה תוך כדי היכולת לדבר ישירות אל הציבור היהודי

ביקורתית מעוררת. ובנוגע לחשיבה ביקורתית במערב לעומת האסלאם הערבי ובכלל, כדאי להיזהר מנפילה לבינריות מהותנית: המערב לעומת האסלאם. מה זה בכלל "המערב", יש הווייה יסודית ואחידה כזאת? ומה זה "חברה ערבית" מוסלמית, יש בכלל קטגוריה כזאת שאפשר לחשוב באמצעותה כיעילות? יש השפעות תרבותיות הדדיות ויש זרמים רבים באסלאם. חשיבה ביקורתית יכולה לצמוח מודת ומתרבות האסלאם?

תכלית האסלאם היא ביקורתית – ביקורת עבודת האילים או וביקורת החומרנות של החיים המודרניים כיום. אמנם יש המפרשים את רעיון האסלאם כ"התמסרות" (אסלאם = התמסרות) פטליסטית לגורל, אך

התפיסה המהותנית של הזהות חלה לא רק על "האחר", אלא גם על "העצמי". לערבים וליהודים יש תפיסות מהותניות על זהותם שלהם ויש להם דעות קדומות על עצמם. במקרה של הפלסטינים בישראל הדעות הקדומות על "העצמי" הן, למשל, שהערבים מכירים את היהודים טוב יותר משהיהודים מכירים את הערבים, שהערבים מכירים את עצמם, שהערבים בהיותם ילדים מכירים את נופי הארץ טוב יותר משהיהודים המהגרים, שהערבים נדיבים ומארחים מצוינים וגם – שהם קורבנות מוחלטים של "הנכבה". לכל הדעות הקדומות הללו ואחרות יש לתת טיפול ביקורתי שיטתי וממוקד.

בעיקרו של דבר חינוך לשלום הוא חינוך לחשיבה ביקורתית, חשיבה המטילה ספק באמיתות מקובלות ובנרטיבים לאומיים.

– כשיח מרחבי או שיח על פני השטח. אך כדי להבין את השיח הזה יש לתאר אותו כשיח אנכי או שיח לעומק. כלומר, כל יהודי באשר הוא יהודי רואה עצמו עליון על כל ערבי באשר הוא ערבי. כל יהודי רואה עצמו כחכם והגון יותר מכל ערבי. "אם אתה ערבי, אז אני מבין יותר ממך". כלומר, יש כאן ריבוד אנכי שמייצר ערך אחר ליהודי ולערבי. העניין הוא לא רק נגישות שונה למשאבים חומריים וסמליים, אלא גם שווי הערך האנושי. הגזענות האנכית הזאת מושרשת יותר מהגזענות המרחבית, שעל פני השטח. משהצצים אותה בעזרת מונחים נסבלים כגון "אפליה", "הדרה" ו"שוליות", אך אני מציע לתאר אותה כ"תחתיות" ולא כ"שוליות".

להתנשאות היהודית על הערבים יש "קבלות". נחיתות ערבית ניכרת בכל – בבתי הספר, באקדמיה, במחקר, בתרבות, בתעשייה. יהודי שומע על האלימות הגואה בחברה הערבית, רואה את הערים הערביות המוזנחות ומשתבח בעליונות שלו.

זה לא עניין של "קבלות" או של מה ששומעים ומה שרואים. במידה רבה החינוך – במובן הרחב, לא רק הבית ספרי – של היהודים מחזק את הרושם הזה. כאשר הערבים נתפסים כ"מקומיים", מנהיגיהם כ"נכבדים", נוכחו תם כנפקדת וההיסטוריה שלהם כאין, קל להתייחס אליהם בעליונות. כאשר הארץ היא "לא עם", הנוף "בתולי" והמשימה היא "הפרחת השממה", הפלסטיני אינו נחשב, לכל היותר הוא "נייטיב" פרימיטיבי. החי נוח מחזק את תחושת העליונות של החברה היהודית באמצעות חסימה שיטתית של המפגש עם הפלסטינים הישראליים ותרבותם. חסימה זו מקבעת את הפלסטינים בהיסטוריה של הסכסוך כ"אחר" או כ"אויב", ואם לא אויב ממש – אז נחות, ממורמר, מתלונן, תלתי. היהודי נחשף רק ל"ערבים טובים" – אמנים, אינטלקטואלים וכו' – שהם מבחינתו היוצאים מן הכלל המאשרים את הכלל. בטח תיכף תשאל אותי "את מי אתה מייצג".

נכון. זה חלק ממנגנון ההפגשה של הערבים עם היהודים: כאשר הערבים מאתגרים ומלמדים משהו חדש, הם מיד ממוסגרים כיהודים לא מייצגים.

האם הקמתה של מועצה פדגוגית ערבית תפתור כמה בעיות? זו עוד יוזמה שלך ושל חבריך שמאתגרת את הרוב

כל רכיב קהילתי בזהותו הדתית של התלמיד. חינוך רתי כזה מגייס את לימוד הדת ליצירת אזרח ממושמע, אדיב ומשתף פעולה.

התלמידים הערבים מנותקים מהדת שלהם.

התלמיד הערבי בישראל סובל משלושה נתקים: נתק מתרבותו האסלאמית הביקורתית וההומניסטית; נתק מיסודות החשיבה של המודרנה המערבית (הוא מכיר רק את הפן הצרכני שלה); ונתק מהתרבות הישראלית.

מהימים של המופתי אבן עאשור בתוניסיה והאמאם מוחמד עברו במצרים. ההוגים האלה התחילו לחשוב על הקשר עם המודרנה המערבית ולהציע פרשנות מחודשת לאסלאם שביכולתה להביא למודרנה אסלאמית מתוך האסלאם עצמו ובכליו שלו. הם חזרו לרעיונות של אל-ע'זאלי ושל אל-שאטבי בדבר מקאסד אל-שריעה (מטרות המשפט האסלאמי), שלפיהם יש יסודות באסלאם – שהם גם יסודות המודרנה – שיש

יש ללכת אל תפיסה עבה יותר של חינוך לאזרחות, ולהתרכז ביחס שבין רוב למיעוט, בין החברה היהודית לחברה הערבית. יש לחנך ליחסים של אמון ושל כבוד הדדי ולחתור לכינון הסדרים חברתיים בין שתי החברות. החינוך לאזרחות חייב לדבר בשפה יותר חברתית

לתלמידים הערבים יש מגע שוטף ומגוון עם החברה היהודית. הם לא מכירים אותה?

לערבים בישראל יש אשליה שהם מכירים את החברה היהודית ושהם יודעים עברית. הם לא מכירים את החברה היהודית ולא יודעים עברית. העברית שהערבים יודעים מקבעת את הנחיתות שלהם. זוהי עברית אינסטרומנטלית שאינה מאפשרת מוביליות חברתית. רוב התלמידים הערבים בבתי הספר ורוב הסטודנטים הערבים באוניברסיטאות מתקשים בעברית ואינם יודעים לכתוב ולטעון בה. הקושי הזה נובע גם מכך שהערבים אינם מכירים את התרבות הישראלית העכשווית. התלמיד הערבי אולי לומד תנ"ך, אך לא לומד לדבר ולחשוב "הל אביבית". מערכת החינוך אינה מאפשרת לו להכיר את התרבות העברית העכשווית – ספרות, מוזיקה, תיאטרון, קולנוע. לא רק שהצעיר הערבי מנותק מהתרבות הערבית שלו (הוא רק מחובר לערוצי הטלוויזיה, שאמנם משלימים מידע שמערכת החינוך חוסכת ממנו), הוא גם מנותק משפת התרבות הישראלית ומשפת האקדמיה, שפה שמאפשרת להיות "בפנים".

הניתוק הזה מקבע את מיקומם החברתי הנחות של הערבים בחברה ומתחזק את היחס הגזעני אליהם.

יש לשים לב לאופיו המיוחד של שיח הגזענות הישראלי-יהודי ביחס לערבי. נהוג לתאר אותו כשיח של אפליה והדרה, כלומר

לשמור עליהם. מאוחר יותר רפורמיסטים אסלאמים דוגמת ראשד אל-ע'זאלי ויוסף אליקרדאוי תוראבי, מוחמד אל-ע'זאלי ויוסף אליקרדאוי הציעו פרשנות רעננה וליברלית למדי לכהמה עקרונות באסלאם, והיא מאפשרת דינמיות, גמישות ויצירתיות גדולות יותר בגישה לטקסטים דתיים. הפרשנות שלהם מאפשרת התכתבות עם שיח זכויות האדם הליברלי וזכויות המיעוטים. השיח הפתוח יותר הזה מתחזק בעזרת המדיה הדיגיטלית ומייצר אלטרנטיבה לפרשנות של האסלאם הפוליטי ומשפיע עליה. ראה למשל את השינוי במחשבה של תנועת האחים המוסלמים במצרים ושל תנועת אל-נהדא בתוניסיה. התנועות האלה הפכו למפלגות פוליטיות שמבקשות להשתלב בחיים הפוליטיים. ראה גם את התפתחות התנועה האסלאמית בטורקיה.

איזה אסלאם מגישה מערכת החינוך הישראלית לתלמידיה הערבים?

החינוך האסלאמי בישראל בגרסתו הבית ספרית הוא דל, א-היסטורי, אידאליסטי, מונוליטי וחסר קשר למציאות הסוציאל-פוליטית של הצעירים. זהו חינוך למוסריות שאינה ניתנת להשגה, חינוך שבו העבר הוא השיא, אידאל מוחלט שאינו קשור למציאות בהווה, וההווה הוא אנטי-קלימקס. לדוגמה, שני מושגים נעדרים מתכנית הלימודים ומספרי הלימוד: "ישראל" ו"אומה" (קהילה אסלאמית). כלומר, תכנית הלימודים מנותקת מהמציאות הישראלית וגם שוללת

הכרוני, האלימות העדתית והסיכונים הסביבתיים. ג. שותפות מלאה של אנשי מקצוע ונציגי ציבור ערבים בהתוויית המדיניות הפדגוגית ובניהול ענייני החינוך הערבי. משמעות הדבר היא לא רק שילובם של ערבים רבים יותר ברמת המטה של משרד החינוך אלא גם בניית מנגנוני פיקוח שיאפשרו שימוש מהותי בשפה הערבית בדרגי המטה ומעורבות אפקטיבית של בעלי תפקידים ערבים בעיצוב

החברה האזרחית הפלסטינית ובה בעת הימני נעות מקיום דיאלוג אמיתי, שיטתי ומתמשך. זהו שיח של חירשים: המיעוט הערבי מעלה תביעות לנהל את החינוך הערבי במסגרת של אוטונומיה תרבותית שתאפשר לו שוויון, הכרה ושותף משמעותיים, מבלי לוותר על מעורבות המדינה בהגנה על ייחודו ואיכותו של החינוך הערבי, ואילו הדרגים השונים של השלטון מקשיבים ואף משתפים פעולה במפגשים, בכנסים ובכתיבת דוחות, אך בסופו של

היהודי ומעוררת אצלו חרדות.

הקמת מערכת חינוך ערבית עצמאית אינה ביטוי להתברלות; היא דווקא ביטוי להשתלבות. יש הרי הסכמה עקרונית במשרד החינוך שיש צורך במסגרת כזאת. אנו מבקשים חופש בתוך מסגרת, מתן ביטוי לזהות הקולקטיבית של החברה הפלסטינית בישראל, זכויות קיבוציות. אנחנו רוצים – ואין רצון לגיטימי מזה – להשפיע על המדיניות בחינוך הערבי ולהשתתף בקבלת החלטות, אבל מבלי לוותר על הקשר עם המדינה, על המשותף ועל יצירת תרבות אזרחית כוללת בישראל. מערכת חינוך עצמאית ערבית אינה אופציה חרדית של התנגדות ללימודי אזרחות, מתמטיקה ומדעים; היא אינה אופציה של הסתגרות. במשך שנים תבענו להקים מועצה פדגוגית ערבית במשרד החינוך בדומה למועצה של החינוך הרתי, אך המשרד מסרב. לכן החלטנו לאתגר אותו והקמנו מועצה פדגוגית ערבית מחוץ למשרד. חברים בה שלושים אינטלקטואלים ערבים, רובם מרצים בולטים באוניברסיטאות בישראל. המועצה, שאין לה סמכויות ושיניים, היא ארגון של החברה האזרחית. מטרתו להוות מצפן ערכי לחינוך הערבי ולפתוח עבור המחנכים הערבים מרחב פדגוגי לדיון בנושאים שאינם קשורים רק לבעיות הייחודיות של החברה הערבית. זהו צעד של קבלת אחריות שבא למלא חלל: אין כיום במשרד החינוך שום גורם שדן בבעיות ובאתגרים של החינוך הערבי באופן כולל.

משרד החינוך מפקיר את החינוך

הערבי?

חינוך הערבי סובל לא רק מאי־הכרה בייחודו התרבותי־לאומי, מאי־שוויון בתשומות ובתפוקות, מחוסר שיתוף של מנהיגותו במעגלי קבלת ההחלטות, אלא גם מפרקטיקות מתמשכות ושיטתיות של הפקרה וזלזול שתכליתן להתעלם, לדחות, להקפיא ולעכב את הניסיונות לשפר את מצב החינוך הערבי. הזלזול בו מתבטא יותר מכול באופן שבו הממשלה מגיבה לדוחות וליוזמות לקידום החינוך הערבי, תגובה של התנהלות אטית ותוספתית, של צעדים חלקיים ומקריים שמשמרים את פערי הכוח בין הקבוצה הערבית לקבוצה היהודית השולטת; התנהלות של הכרה בבעיות ואי־הכרה בפתרונות הנדרשים, של ייצור דוחות וקבירתם, של הפגנת רטוריקה מכילה וריקונה מתוכן, של שיתוף פעולה מזדמן בין השלטון וארגוני

החברה הפלסטינית בישראל, רוב הזרמים המרכזיים בה והאליטות האינטלקטואליות, הפוליטיות והכלכליות שלה רוצים לחיות בשלום עם הרוב היהודי. זה לא אומר שהם לא ביקורתיים כלפי המדיניות הישראלית או מסכימים עם אופייה היהודי של המדינה

המדיניות ובקבלת החלטות בדומה, למשל, לאוטונומיה הפדגוגית שממנה נהנה החינוך הממלכתי דתי. ד. שיפור איכות מידי וניכר של ההוראה והלמידה בחינוך הערבי. המטרה היא להעלות את הישגי הבוגרים של בתי הספר הערביים בכל הגילים, לקדם את סיכוייהם של בוגרי התיכון להתקבל למוסדות להשכלה הגבוהה ולהצליח בהם, לסייע לתלמידים שלא ימשיכו ללימודים גבוהים להשתלב בשוק העבודה ולטפח בקרב כלל התלמידים הערבים ערכים של מעורבות ואחריות קהילתית ואזרחית. לשם כך נדרשים שינויים מפליגים בתנאים הפיזיים שבהם מתקיימים תהליכי ההוראה והלמידה בבתי הספר הערביים, באקלים הלימודי, החברתי והרגשי של בתי הספר הערביים, בשיטות ההוראה במקצועות מסוימים (במיוחד בשפה הערבית), בתכניות הלימודים ובספרי הלימוד הנהוגים (ופיתוח מקורי של תכניות לימוד וספרי לימוד בשפה הערבית עם פיקוח קפדני על איכות ההפקה של הספרים), בקשר שבין בתי הספר הערביים לבין ההורים והקהילה, במעורבות של הרשויות המקומיות וארגוני החברה האזרחית הערבית בבתי הספר הערביים, בטיפול המערכתי בחינוך הערבי (ופיתוח רשתות של בתי ספר על בסיס יישובי ואזורי ומתן אפשרות לתיאום וללמידה בין־ארגוניים רבים יותר) ובהכשרה ובפיתוח המקצועי של המורים הערבים.

יום ממשכיכם בשגרה של התעלמות ובנליות של זלזול.

ואם ניתן למועצה הפדגוגית הערבית סמכויות, מה היא תעשה?

שוב אני מדגיש: המועצה אינה מבקשת סמכויות שיש למשרד החינוך. גם אם המועצה תקבל את מלוא הסמכויות שתבקש, עיקר האחריות על החינוך הערבי יהיה של משרד החינוך. לכן אני רוצה להצביע על השינויים המתבקשים במדיניות משרד החינוך בתחום החינוך הערבי. מדיניות זו חייבת להבחין בין הצרכים המעשיים והמדיניים של החינוך הערבי – בניית כיתות לימוד, הפניית משאבים ייעודיים וכו' – לבין אינטרסים אסטרטגיים של מערכת החינוך הערבית. הדיון באינטרסים הללו הוא עקרוני וקשור למידת החופש שיש למיעוט הערבי לבחור את הזהות התרבותית והלאומית ואת הערכים החינוכיים שלו ולעצב אותם. יש צורך במדיניות חינוך שמבטיחה: א. שוויון מהותי הנסמך גם על תכנית מובנית של העדפה מתקנת בהקצאת משאבים לסגירת פערים בתקציבים ובכוח אדם לצרכים פדגוגיים, כגון פיתוח תכניות לימוד וספרי לימוד מקוריים בשפה הערבית. ב. הכרה מהותית, שהיא הכרה משמעותית בנרטיב ההיסטורי־תרבותי של המיעוט הערבי בישראל. על מערכת החינוך להכיר הן בתכנים הערכיים והתרבותיים הייחודיים למגזר הערבי והן בצורך לטפל בבעיותיו החברתיות הייחודיות – העוני